

Handreiking Natuurbuurderijen

WUR

Martin Scholten

Lysias Advies

Leonie van der Kruk, Yoram Poot,
Roelof Balk, Jeroen Schutz en Carla de Rie

December 2021

Stevige kost in het landelijk gebied

In 2020 vierde Lysias Advies zijn 20-jarig bestaan. Ter gelegenheid van dit jubileum hebben we enkele vraagstukken geselecteerd als 'stevige kost': vraagstukken om onze tanden in te zetten en tot oplossingen te komen. Eén van de geselecteerde cases was de vraag van de WUR (Martin Scholten). Deze vraag heeft betrekking op het landelijk gebied, waar de transitie naar een duurzame landbouw de gemoederen bezighoudt. Zijn vraag: *wat is een praktische aanpak voor het ontwikkelen van "natuurboerderijen" rond Natura 2000-gebieden, waar overheden en semipublieke organisaties mee aan de slag kunnen?* Hij kwam tot deze vraagstelling vanuit de overtuigende gedachte dat boer en natuur bij elkaar horen en een goede buur van elkaar kunnen zijn. Wij gingen graag met deze vraagstelling aan de slag, omdat het raakt aan een groot maatschappelijk vraagstuk voor het Nederland van nu en de toekomst.

Het voorbeeld Eytemaheert

De succesvolle ontwikkeling van natuurboerderij [Eytemaheert](#) vormde de aanleiding voor de vraag van Martin Scholten. Deze boerderij is in 2018 door nieuwe ondernemers opgezet op gronden direct grenzend aan een waardevol Natura 2000-gebied. Deze grond was voorheen in gebruik voor intensieve veehouderij met een gangbare (hoge) stikstofuitstoot. Eytemaheert is nu een natuurinclusieve kringloopboerderij met Groninger blaarkoppen, waarbij bemesting plaatsvindt met natuurgroen dat is aangevoerd vanuit de naburige natuurterreinen van Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. In 2019 zijn Eytemaheert en de WUR gaan samenwerken, om van deze vooruitstrevende praktijkervaringen te leren met onderzoek en in onderwijs. Ook de gemeente, de provincie, het waterschap, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten zijn partners in deze ontwikkeling. Dat alles binnen de grotere kaders van de AgroAgenda Noord Nederland van het Noordelijk landbouwberaad.

Vraagstelling en definitie Natuurbuurderij

Voor deze stevige kost-casus hebben wij de vraagstelling als volgt geformuleerd: *Is het concept 'Natuurbuurderij' ook te realiseren op andere plekken in Nederland, rond natuurgebieden (Natura 2000-gebieden en/of onderdelen van het Natuurnetwerk Nederland [NNN]), en welke condities zijn dan bepalend voor succes?*

Het begrip ‘Natuurbuurderij’ hebben we als volgt gedefinieerd:

Een Natuurbuurderij is een boerenbedrijf, dat gevestigd is in (de overgangszone van) een natuurgebied (Natura 2000-gebied en/of onderdeel van NNN), dat in de agrarische bedrijfsvoering rekening houdt met de natuur, vanuit de gedachte dat de beste buur van de natuur een boer is, die in zijn bedrijfsvoering serieus rekening houdt met die natuur en duurzaam gebruik wil maken van de natuur. Dit kan bijv. gaan om verbrede landbouw, kringlooplandbouw, natuurinclusieve landbouw of biologische landbouw, waarbij steeds sprake is van emissiearme bedrijfsvoering.

Uitgangspunt van deze definitie is dat de boer en de natuur goede burens (kunnen) zijn van elkaar, die elkaar respecteren en ondersteunen. Die gedachte bracht ons op de term **Natuurbuurderij**.

Het onderwerp is zeer actueel vanwege de stikstofproblematiek. De vraagstelling sluit vanwege het lokale karakter goed aan bij oplossingsrichtingen op basis van een *gebiedsgerichte aanpak*, met lokaal maatwerk en in het gebied samenwerkende partijen rond natuurgebieden. Het sluit ook aan bij de inzet van *het ruimtelijk beleid* om gunstige voorwaarden te scheppen voor “de juiste landbouw op de juiste plaats” op daarvoor geschikte gronden. De gebiedsgerichte benadering wordt door velen onderschreven als een goede aanpak, die tot gedragen resultaten kan leiden met een duidelijk handelingsperspectief. Tegelijkertijd blijkt de uitvoering van deze aanpak in de praktijk vaak weerbarstig, en niet altijd op consensus te kunnen rekenen. Met deze handreiking willen we een bijdrage leveren aan succesvol en duurzaam gebiedsgericht beleid, als voedingsbodem voor de ontwikkeling van Natuurbuurderijen.

Onze aanpak

Om te komen tot oplossingsrichtingen voor het hiervoor beschreven vraagstuk, hebben we ons allereerst verdiept in Eytemaheert. *Wat maakt Eytemaheert succesvol? Waar zijn de ondernemers tegenaan gelopen en welke support hebben zij gekregen, en van wie? Wat zijn de ideeën voor de verdere ontwikkeling? Wat was de meerwaarde van een alliantie of een arrangement van meerdere partijen? En is dit ‘concept’ ook kansrijk op andere plekken in ons land, als bijdrage aan de transitie naar duurzame landbouw en aan een oplossing voor de stikstofproblematiek?*

Vervolgens hebben we ons verdiept in enkele vergelijkbare initiatieven of bedrijven, te weten: de Hardebol in Landsmeer, de aangesloten bedrijven bij de Stichting Natuurboeren in Overijssel en het bedrijf BoerenBeef in Drenthe. Ook met deze partijen hebben we gesproken over hun behoeften en wensen als ondernemers, hoe deze aansluiten bij belangen van andere partijen in de omgeving en wat aanknopingspunten zijn voor een succesvolle Natuurbuurderij.

In de daaropvolgende gespreksronde hebben we enkele provincies geconsulteerd (Drenthe, Noord-Holland en Overijssel), enkele terreinbeherende organisaties gesproken (Landschap Noord-Holland, Landschapsbeheer Drenthe, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten) en hebben we gesproken met vertegenwoordigers van het Ministerie van LNV. In deze gesprekken is verkend in hoeverre het concept van een Natuurbuurderij aansluit bij ambities en beleidsdoelen van overheden en de betrokken terreinbeherende organisaties. Daarnaast hebben we tijdens deze gesprekken van gedachten gewisseld over goede voorbeelden van boeren als beste buur van de natuur en vice versa.

We verkenden de condities voor een succesvolle realisatie van Natuurbuurderijen, om daarmee antwoorden te formuleren op vragen als: *Aan welke voorwaarden moet worden voldaan om succesvol te kunnen zijn? Wat zijn voorwaarden om deze vorm van boeren rendabel te laten zijn? Wat maakt het aantrekkelijk voor andere partijen om in een Natuurbuurderij te participeren of eraan mee te werken? Welke partij kan welke bijdrage leveren? Wat zijn succesfactoren in de samenwerking tussen overheden en initiatiefnemers?* De geconsulteerde gesprekspartners zijn weergegeven in bijlage 1.

Naast deze gespreksronde hebben we een verkenning gedaan van relevante ontwikkelingen rond dit vraagstuk en hebben we kennis genomen van diverse experimenten en pilots op het snijvlak van landbouw en natuur vanuit de terreinbeherende organisaties, diverse provincies en het Ministerie van LNV.

Op basis van onze onderzoeksactiviteiten hebben we vervolgens een conceptversie van deze Handreiking Natuurbuurderijen opgesteld. De eerder geconsulteerde gesprekspartners zijn uitgenodigd voor een gezamenlijke sessie op 12 oktober (zie bijlage 2 voor een overzicht van de deelnemers). Tijdens deze bijeenkomst spraken we met elkaar over de rode draden uit onze gesprekken, wisselden we van gedachten over deze handreiking en toetsten we of de voorstellen in deze notitie behulpzaam zijn. Het grafisch verslag van de bijeenkomst op 12 oktober is als bijlage 3 opgenomen.

Op basis van de uitkomsten van de bijeenkomst van 12 oktober stelden we de definitieve versie van de Handreiking Natuurbuurderijen op, om deze daarna te presenteren aan enkele provinciebestuurders en hun gebiedspartners.

Duurzame landbouw? Yes, we can!

We starten onze handreiking met de conclusies uit ons onderzoek. Deze conclusies zijn hoopgevend en enthousiasmerend: de Natuurbuurderij biedt perspectief voor de transitie naar een duurzamer landbouw. Niet in alle gevallen en ook niet overal, maar wel in specifieke situaties, indien zorgvuldig begeleid.

- Natuurbuurderijen passen goed in een **gebiedsgerichte transitie** van de landbouw. Binnen dat gebiedsproces vormt de natuur een leidend principe en moet de inzet gericht zijn op het bieden van toekomstperspectief voor de landbouw. De Natuurbuurderij vertegenwoordigt een plaatsgebonden waarde, met een praktijk die past bij een natuurlijke, landschappelijke en duurzame omgeving.
- Een voorwaarde voor succes is een gereedschapskist die de Natuurbuurderij in staat stelt op de omgeving aan te sluiten, met **een gezond verdienmodel**, met een passend primair landbouwproces dat ruimtelijk en milieutechnisch **aansluit op de natuurgebieden**. Relevante waarden van huidige praktijken – zoals natuurinclusieve landbouw, kringlooplandbouw, regeneratieve landbouw, biologische landbouw, kleinschalige en extensieve landbouw – maken onderdeel uit van deze gereedschapskist.
- Een succesvolle gebiedsgerichte aanpak vergt overeenstemming over de strategische **doelen voor het gebied**, vanuit een integrale blik, dus naast stikstof bijvoorbeeld ook hydrologie en biodiversiteit, en de sociale en economische structuur. Een gezond duurzaam voedselsysteem kan een strategisch doel zijn als basis voor het formuleren van meer operationele doelen.

- **De provincie neemt een sleutelpositie in.** Bij de provincies ligt een belangrijke verantwoordelijkheid als het gaat om de ruimtelijke inrichting, de gebiedsgerichte aanpak in en rond natuurgebieden, het betrekken en laten participeren van gebiedspartners (waaronder boeren, terreinbeherende organisaties, gemeenten, waterschappen) en het mogelijk maken van passende landbouw. Deze handreiking is daarom primair **gericht aan de provincies**.
- De Natuurbuurderij biedt een praktijkantwoord op de vaak veronderstelde tegenstelling tussen natuur en landbouw, en toont het wenkend perspectief waarbij **landbouw en natuur** elkaar **respecteren en versterken** en de boer en de natuur goede burens kunnen zijn van elkaar.
- De Natuurbuurderij kan met name een goede bijdrage leveren aan het oplossen van de stikstofproblematiek, **in overgangsgebieden rond natuurgebieden**. In deze overgangsgebieden zijn de beste resultaten te boeken, indien – als alternatief voor verplaatsing of beëindiging van agrarische bedrijven in deze gebieden – partijen gezamenlijk zoeken naar een nieuwe invulling of aanpassing van de bedrijfsvoering.

De kern: transitie faciliteren en versnellen

De vraagstelling of het concept van de 'Natuurbuurderij' ook te realiseren is op andere plekken in Nederland rond natuurgebieden (en onder welke condities dat mogelijk is), plaatsen wij nadrukkelijk in het perspectief van de transitie of overgangsfase naar een duurzame landbouw. Vanuit die invalshoek hebben wij met stakeholders gesproken over wat zij in de praktijk zien gebeuren en wat er op basis van hun ervaringen nodig is om de volgende stappen in zo'n transitiefase te zetten.

Op veel plaatsen zijn er al zaken in gang gezet. We zien dat de transitie vaak lokaal wordt ingezet in de vorm van een pilot, vanuit het motto *Grote problemen lossen we op kleine schaal op*. In aansluiting daarop, richten wij deze Handreiking in met suggesties voor de verdere vormgeving van de vaak al ingezette transitie naar duurzame landbouw. Hoe kom je 'van papier naar praktijk'; en van 'pilots of experimenten naar een duurzame bijdrage aan de transitie van gebiedsgerichte landbouw?' Om daar te komen, hebben we in de volgende paragraaf onze handreikingen aan de (provinciale) overheid gericht op het faciliteren en versnellen van de transitie, en de rol van de provincie daarin.

1. Bied een helder (gebieds)perspectief op termijn met een goed verdienmodel

- Een succesvolle transitie behoeft een helder perspectief voor de langere termijn voor het 'eindbeeld'. Voor een succesvolle transitie van de landbouw is het essentieel dat in de duurzame situatie (dus als de transitie is voltooid) sprake kan zijn van **een sluitend verdienmodel**. Elke ondernemer is zelf verantwoordelijk voor zijn verdienmodel, maar de overheid kan of moet daaraan bijdragen door het juiste instrumentarium en het juiste marktmodel te bieden dat de duurzame boer nodig heeft om zijn verdienmodel rond te krijgen.
- Voor de landbouwsector vergt dat ook maatregelen op bedrijfstak- of marktniveau, die een individuele boer niet kan nemen. Dat betreft de gehele keten van productie tot consument. Voor een sluitend verdienmodel naar verduurzaming is bijvoorbeeld essentieel dat milieukosten van de gangbare, niet-duurzame landbouw doorberekend worden in de consumentenprijs (*true pricing*), of omgekeerd, dat een reductie van die milieukosten wordt vertaald in hogere opbrengst voor de boer (*fair pricing*).

- Ook is het verdienmodel voor duurzaamheid erbij gebaat dat de duurzame bedrijfsvoering een nieuwe geldstroom uit een beloningsstructuur oplevert. Dit is het principe van de **ecosysteemdiensten**, dat agrariërs beloont voor maatschappelijke diensten. Voorbeelden daarvan zijn vergoedingen voor agrarisch natuurbeheer als langjarige dienst (denk aan 20 à 30 jaar)¹, of 'compensatie-plus' voor een hoger waterpeil op de agrarische gronden, als dat leidt tot een lagere agrarische productie, of een vergoeding voor meervoudig gebruik van de grond bij koppelingen met het klimaatbeleid. Een goed ingericht systeem van ecosysteemdiensten draagt bij aan duurzame, stabiele financiering voor een lange periode.
 - Grondkosten vormen een onderdeel in de verdienmodellen. **Lagere grondkosten voor duurzame boeren** (en dus een beter verdienmodel) betekenen dat ook de rendementen voor de grondeigenaren (vaak private beleggers) op korte termijn lager zijn. Daar staat echter tegenover dat de vruchtbaarheid van de grond (bij een duurzamer bodembeheer) op termijn hoger is, wat ook voor de grondeigenaren (publiek of privaat) een voordeel is.
 - **Extra waardecreatie** op duurzaam geproduceerde goederen of diensten ondersteunen het duurzame verdienmodel. De consument ziet nu vaak alleen nog het verschil in prijs, en is zich niet altijd bewust van de voordelen die duurzaam geproduceerde producten (ook voor de consument zelf) biedt. De voordelen van producten op basis van duurzame landbouw kunnen beter zichtbaar worden gemaakt. Deze producten 'laden' met een verhaal, bijvoorbeeld door keurmerken voor streekproducten. Op die manier creëert de duurzame agrariër extra waarde en bevordert hij dat consumenten bewuster boodschappen gaan doen. De overheid kan dat faciliteren met bijvoorbeeld bewustwordingscampagnes.
 - Een andere faciliterende taak van de overheid is om **heldere kaders** te bieden waarbinnen de transitie mogelijk is. Voor Natuurboerderijen zijn bijvoorbeeld duidelijke regels nodig over wat wenselijk en toegestaan is in de directe omgeving van Natura 2000-gebieden. Voor het gebied is een gebiedsvisie nodig met specifieke richtlijnen, dat kan bogen op een sterk draagvlak.
- 2. Bied financiële overbrugging en verbind lokale initiatieven met het rijksbeleid**
- Het faciliteren van de transitie zelf gaat in individuele gevallen vaak niet zozeer om het eindbeeld, maar over de weg ernaar toe. Dat eindbeeld vergt **investeringen in duurzaamheid**, want *de kost gaat voor de baat uit*. Ook moet vaak een tijdelijke periode van lager rendement worden overbrugt en moeten risico's worden afgedekt die de banken niet graag zien. Dit alles betreft het (financieel) overbruggen van de route naar het gewenste duurzame eindbeeld.
 - Zo'n overbruggingsfaciliteit vergt begrip voor de (financiële) context waarin agrariërs zich bevinden. Hoge schulden bijvoorbeeld verhinderen investeringen in transitie maatregelen: **'als je rood staat, kun je niet groen doen'**. Vaak is een agrariër beperkt in zijn doen en laten vanwege een nauwe relatie met de bank, die zich doorgaans risicomijdend opstelt.
 - Boeren en tuinders met plannen om de bedrijfsvoering te verduurzamen, kunnen in dat geval sinds kort terecht bij het **Investeringsfonds Duurzame Landbouw (IDL)**², een initiatief van het Nationaal Groenfonds gevoed met publieke middelen van het ministerie van LNV.

¹ Voor investeringen zijn langjarige zekerheden nodig, gezien afschrijvingstermijnen van 20 tot 30 jaar.

² Het IDL is operationeel sinds juli 2021.

Het IDL maakt investeringen in verduurzaming (andere stalsystemen, andere bedrijfsinrichting, andere voersystemen, andere teelttechnieken, andere machines, et cetera) financierbaar, ook als de bank daar nog te onzeker over is of als het rendement daardoor tijdelijk lager ligt. De provincie kan zich inspannen om *de mogelijkheden van het IDL* beter onder de aandacht te brengen bij provinciale initiatieven of projecten en bij gebiedspartijen zoals gebiedscommissies.

- Een transitie gaat op bedrijfsniveau vaak gepaard met **desinvesteringen of versnelde afschrijving** van de niet-duurzame kapitaalgoederen (gangbare stalvoorzieningen, gebouwen, machines, maar vaak ook waardedaling van grond). Het mogelijk maken van afwaardering van gebouwen, machines en grond maakt een transitie naar duurzaamheid financieel eerder haalbaar.

3. Bevorder het transitieproces, geef zelf het voorbeeld

- Ook complexe en ingrijpende transitieprocessen beginnen vaak met kleine stappen, op weg naar het gewenste eindperspectief. Probeer het traject overzichtelijk en behapbaar te maken voor de agrariërs en begeleid hen daarin. Ondersteun de agrariër met kennis, advies en voorbeeldtrajecten. Het **Omschakelprogramma duurzame landbouw** van het Ministerie van LNV, hoewel nog niet geheel operationeel, is daar mede voor bedoeld. De provincies zijn bij uitstek de verbindende partijen om hun gebiedsprogramma's nauw te verbinden aan de nationale programma's en mogelijkheden, zoals het Omschakelprogramma duurzame landbouw.
- Creëer (financiële) ruimte voor agrariërs om **te experimenteren** en geef een (breed) kader mee waarbinnen geëxperimenteerd kan worden. Ondersteun dat met experimenteergeld voor een duurzame landbouw. Wees niet bang voor de **staatssteunregels**, want deze laten vaak meer toe dan op de meeste provinciehuizen gedacht wordt. Denk ook aan het wegnemen van (juridische) belemmeringen waar dat verantwoord is. Neem kennis van, en een voorbeeld aan diverse pilots en experimenten waar dat al gebeurt.
- Een andere rol die de (lokale) overheid kan spelen, is door zelf actief en voorbeeldstellend in te zetten op duurzaamheid, bijvoorbeeld door **zelf duurzame landbouwproducten** op te nemen in foodservice locaties.

4. Stimuleer nieuwe samenwerkingen

- De voorgaande opsomming en invalshoeken laten al duidelijk zien dat de transitie veel meer omvat dan datgene wat een individuele boer op eigen kracht tot stand kan brengen. **Samenwerking en ondersteuning** zijn cruciaal voor succes. Dat bleek ook bij het succes van Eytemaheert tot nu toe, en is voor de toekomstige ontwikkeling evenzeer van belang.
- Samenwerking begint met **begrip voor elkaars positie**. Dit is in elk gebied anders en vraagt om maatwerk. De gebiedscommissies kunnen daarin veel betekenen, zowel vanuit kennis als vanuit hun netwerken en draagvlak. Dat biedt een goede basis om op voort te bouwen. Het verbinden van de gebiedscommissies aan de nieuwe landelijke instrumenten (zoals het Omschakelprogramma en het Investeringsfonds Duurzame Landbouw) kan een belangrijke impuls geven aan verduurzaming en ontwikkeling van Natuurbuurderijen.
- **Onderling vertrouwen** tussen overheid, terreinbeherende organisaties en agrariër is essentieel; onderling vertrouwen bevorderen dat gezamenlijk gewerkt wordt aan hetzelfde doel en daarbij elkaar de ruimte geven. Helaas is het vertrouwen in de afgelopen jaren gestaag verminderd, wat geresulteerd heeft in een verharding van posities en een niet-constructieve polarisatie. Op

landelijk niveau is dat moeilijk terug te draaien, omdat men daar vaak geharnaste posities inneemt. Op lokaal niveau, vanuit de dagelijkse praktijk en vaak in persoonlijke netwerken, is men vaak meer bereid om elkaar te vertrouwen. Speel daar op in en bevorder dat.

- Dit vraagt op een andere manier durven denken en soms ook **loslaten of overlaten**. Bijvoorbeeld voor terreinbeherende organisaties betekent dit ook ruimte bieden aan een natuurboer om hun eigen wijze van beheer te bepalen, in plaats van te werken met heel strakke kaders.
- Vaste en toegankelijke **aanspreekpunten** bij de provincie en andere instanties voor Natuurbuurderijen (in plaats van 'kastje naar de muur') dragen eveneens bij aan vertrouwen, herkenbaarheid en samenwerking. Overweeg een 'transitieaanspreekpunt' als tussenpersoon, die helpt met het bij elkaar brengen van partijen bij de transitie, die het netwerk kent en de juiste ingangen weet. De provincie kan een belangrijke rol vervullen om verbindingen te leggen en om korte ketens tot stand te brengen (van producent tot consument).
- Terreinbeherende organisaties zien als het goed is de samenwerking met de agrariër niet (meer) als bijzaak, maar als een kans: de rol van agrariër verschuift **van pachter naar partner**, die van de natuurorganisatie van **verpachter naar partner**. Zie dat niet als een 'knipperlichtrelatie' maar als een langdurige verbintenis. Verwachtingen over en weer moeten vaak opnieuw worden uitgesproken en met elkaar in overeenstemming worden gebracht. Dat vergt communicatie. Het kan gaan om het langjarig verpachten van gronden aan natuurinclusieve landbouw tegen passende voorwaarden en lagere pachtprizen. Maar ook om het delen van kennis, het inspelen op de situatie, het begeleiden naar duurzaamheid en het gezamenlijk investeren in een duurzame bedrijfsvoering.

5. Help kennis opbouwen en uitdragen

- Betrek kennisinstellingen bij experimenteren en monitoren van activiteiten.
- Samenwerking tussen Natuurbuurderijen: kennisuitwisseling en kansen voor afzetmarkt samen oppakken. Samen leren en samen fouten mogen maken.
- Natuurbeheer is een vak. Dit vraagt om investering in kennisoverdracht vanuit de terreinbeherende organisaties.
- Rol voor provincie: plekken inrichten waar inspiratie wordt geboden en kennisuitwisseling kan plaatsvinden.
- Kennis begint met anders opleiden. Benut relevante kennis uit het buitenland als voorbeeld. Ook ervaringen van biologische landbouw kunnen worden benut.
- Duidelijke criteria formuleren voor Natuurbuurderij: hoe 'arm' is emissiearme bedrijfsvoering?

6. Benader de ruimtelijke inrichting gebiedsgericht

- Werk als provincie met gebiedsgericht beleid, waarbij wordt geredeneerd vanuit de kracht van het gebied en de specifieke uitdagingen. Zie bijv. het voorstel in het **versnellingsakkoord stikstofreductie** om middelen voor natuurherstel en -versterking in te zetten voor agrarisch natuurbeheer, natuurinclusieve landbouw en hydrologische maatregelen. Dit moet in gebiedsprocessen concreet tot uitvoering worden gebracht.
- Een **kwaliteitsbeeld** is behulpzaam om de koers te bepalen en te bewaken; kijk hierbij ook naar de unieke kenmerken en historie van een gebied die behouden of versterkt moeten worden.

- Werk aan **één overtuigend, herkenbaar en geloofwaardig verhaal voor het gebied**, waar overheid, agrarisch ondernemers en terreinbeherende organisaties gezamenlijk mee naar buiten treden, en dat door de bewoners herkend en onderschreven wordt.
- Ook voor **gemeenten** is hier een rol weggelegd, bijv. door inzet van het RO-instrumentarium (bestemmings- of omgevingsplan).
- Zorg voor **juridische zekerheid** en bestendigheid.

Tot slot: de aanbevelingen op een rij

Het voorbeeld van **Eytemaheert**, aangedragen door Martin Scholten van de WUR, biedt **vele aanknopingspunten** om de transitie naar een duurzame landbouw op gang te brengen. Dat voorbeeld verdient niet alleen navolging, het láát zich ook navolgen, al zal overal ook maatwerk nodig zijn vanuit de gebiedsspecifieke kenmerken. Met name op de plekken waar dat wellicht het meest nodig is, namelijk in de directe nabijheid van natuurgebieden, bevat het concept Natuurbuurderij waardevolle ingrediënten. Maar ook voor de transitie op andere plekken heeft deze zoektocht relevante inzichten naar voren gebracht en met elkaar verbonden.

Als hoeder van het gebiedsgericht beleid, ligt er een belangrijke verbindende, faciliterende en vooral ook **veelzijdige rol voor de provincie**. In dit memo hebben wij enkele aspecten daarvan in kaart gebracht.

Samenvattend komen wij tot de volgende zes aanbevelingen:

1. Bied een helder (gebieds)perspectief op termijn met een goed verdienmodel
2. Bied financiële overbrugging en verbind lokale initiatieven met het Rijksbeleid
3. Bevorder het transitieproces en geef zelf het voorbeeld
4. Stimuleer nieuwe samenwerkingen
5. Help kennis opbouwen en uitdragen
6. Benader de ruimtelijke inrichting gebiedsgericht

Bijlage 1: Overzicht gesprekspartners

Organisatie	Gesprekspartners
Eytemaheert	Maurits en Jessica Tepper
Hardebol Landsmeer	Mariët en Henry Hardebol
Stichting Natuurboeren Overijssel	Frank van Marle Berrie Klein Swormink Wim Bovendeert
BoerenBeef	Jaap en Elvira van Maanen
Provincie Drenthe	Auke Postma Dirk Jan Immenga Rianne Vos
Provincie Noord-Holland	Karin van Hoof Wendy Ates-Janssens
Provincie Overijssel	Jurgen Neimeijer
Landschap Noord-Holland	Onno Steendam
Landschapsbeheer Drenthe	Bert Dijkstra
Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten Drenthe	Jelle de Boer Jan Gorter
Ministerie van LNV	Jan de Jonge Gerda van Eck

Bijlage 2: Overzicht deelnemers sessie 12 oktober bij Overesch te Raalte

Organisatie	Gesprekspartner
Overesch	Jan Overesch (gastheer)
Eytemaheert	Maurits en Jessica Tepper
Stichting Natuurboeren Overijssel	Berrie Klein Swormink Wim Bovendeert
Provincie Noord-Holland	Hilde van der Wal
Provincie Overijssel	Jurgen Neimeijer
Provincie Friesland	Sander de Vries
Natuurmonumenten Overijssel	Marjet Korf
Min. LNV	Fleur Norbruis Mariska Harte
Min. LNV/DG Stikstof	Conny Clazing Laura van den Vrijhoef
Imagro	Rens Kuijten
WUR	Martin Scholten Anne van Doorn Gabe Venema
Lysias Advies	Carla de Rie Yoram Poot Jeroen Schutz Leonie van der Kruk

GESPREK OP 12 OKTOBER 2021 OVER CONCEPT
HANDREIKING NATUURBUURDERIJEN
MET AGRARISCHE ONDERNEMERS,
OVERHEDEN, WUR, IMAGRO,
EN TERREINBEHERENDE ORGANISATIES

WAT IS NODIG OM NATUURBUURDERIJEN TE ONTWIKKELEN?

GOED VERDIENMODEL

VERGOEDING
MAATSCHAPPELIJKE
DIENSTEN

BREDER HAAKJE
DAN ALLEEN STIKSTOF

DE BASIS IS EEN DUURZAAM
EN GEZOND VOEDSELSYSTEEM

SAMEN STERKER

VAN PACTER
NAAR PARTNER

KENNIS OPBOUWEN

NEVENACTIVITEITEN
-ZOALS KOEIENSAFARI-
ZIJN GEWOON NIET
VOOR IEDEREEN

OVERHEID: GEEN BETEUGELENDE REGELGEVING
WEL KADERS BIJEN
OM TRANSITIE
MOGELIJK TE MAKEN

BOEREN IN
HUN KRACHT

DOOR ENKEL BOEREN UIT TE KOPEN...

VERPLAATS JE DE PROBLEEMEN

VERGROOT DE
BEKENDHEID

DE BAL LIGT
BIJ DE PROVINCIE

PRODUCT MET EEN
NATUURBOERVERHAAL

TERUG NAAR
EEN QUOTUM?

MAAK DE
VOORDELEN
ZICHTBAAR

NIEUWE KEURMERKEN

JURIDISCHE ZEKERHEID
EN BESTENDIGHEID

€ 0,49-

DE CONSUMENT
ZIET ALLEEN
HET VERSCHIL IN PRIJS

€ 1,99

CONSUMENT!
DOE
BEWUSTE
BOODSCHAPPEN

OVERHEID
ALS
CONSUMENT

ROL GEMEENTEN!

